

UDRŽITELNÝ ROZVOJ VENKOVA A ROLE VENKOVSKÉ TURISTIKY

Eva Šimková

1. Úvod

Kvalita života je důležitá pro každého z nás, bez ohledu na kulturu a zemi původu. Zvyšování kvality života souvisí se zvyšováním životní úrovně, přičemž kvalita života a životní úroveň jsou dva rozdílné pojmy, které se k sobě přímo nemusí vztahovat. V souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie je třeba danou problematiku vnímat na evropské úrovni. Zvyšování kvality života souvisí s prohlášením EU z roku 1997, podle kterého by měli mít všichni občané přístup k přijatelné úrovni ekonomického zabezpečení a sociálního začlenění, žít v soudržných společenstvích a mít možnost plně rozvinout svůj ekonomický potenciál. To platí i pro venkov, který představuje v mnoha zemích méně rozvinutou oblast potýkající se s četnými problémy.

I v České republice byl venkov v minulosti opomíjenou oblastí charakterizovanou neutěšenou situací českých zemědělců (zejména malých zemědělců), prudce rostoucí nezaměstnaností, nedostatkem financí a nedostatečnou legislativou s možností investovat do rozvoje podnikání a tvorby nových pracovních míst. V některých regionech tato situace přetrvává i v současnosti.

Se vstupem ČR do Evropské unie se situace postupně mění. Mezi prvořadé zájmy a úkoly vlád členských států EU patří podpora kvalitního života na venkově. Jejich cílem je zvýšit životní úroveň obyvatel venkovských oblastí, odstranit či alespoň zmírnit regionální disparity a zachovat životaschopnost venkovského prostoru - osídlení, krajinu. Jednou z možností, jak oživit venkovské regiony a zároveň řešit problematiku zaostávající zemědělské výroby, je provozování venkovské turistiky. V jejím případě jde o alternativní způsob zemědělského podnikání, který může být prospěšný jak z hlediska oživení ziskovosti podnikatele, zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství, vytváření nových pracovních míst, a tedy řešení kritické nezaměstnanosti na venkově, tak

i z hlediska revitalizace krajiny a prostředí života venkovských obyvatel.

2. Literární přehled

2.1 Problémy rozvoje venkova a orientace na udržitelný rozvoj

Význačným rysem dnešní moderní společnosti je orientace na udržitelný rozvoj. V pojetí komise G. Brundtlandové (1987) trvale udržitelný rozvoj znamená naplňování aktuálních společenských potřeb, aniž by tím byly ohroženy potřeby budoucích generací. Udržitelný rozvoj stojí na třech pilířích: na udržitelném ekonomickém rozvoji (tj. blahobyt, konkurenceschopnost, produktivita apod.), na udržitelném sociálním rozvoji (kvalita života, vzdělanost, sociální síť, bezpečnost, autonomie, zdraví, spravedlnost apod.) a na udržitelné ochraně životního prostředí (stabilita, biodiverzita). Orientace na udržitelný rozvoj a jeho řízení se však liší u municipalit včetně přilehlých oblastí a tzv. „otevřeného prostoru“ (open space), pod nímž lze chápat venkov a jeho prostředí. Odlišnost spočívá v zaměření udržitelného rozvoje. V případě venkova se má především zabránit jeho vylidňování a umožnit tak zachování přírodního a kulturního rázu krajiny.

Rozvoj venkova založený na uvedených principech udržitelnosti je v dnešní době velmi obtížný a více specifický. Jeho složitost a specifčnost nespočívá jen v zajištění určitých ekonomických a sociálních standardů (dodávky energie, mobilita, komunikace apod.), ale také v tom, že udržování krajiny se podílí jak na odolnosti komunity vůči živelním pohromám, tak na uchování života podporujících funkcí životního prostředí. [2] Z uvedeného plyne, že k zabezpečení ekonomického rozvoje venkovské oblasti nelze použít standardní průmyslové přístupy. Je třeba zamyslet se a vybrat takové obory a činnosti, které by naplňovaly kritéria rozvoje dané oblasti při současném splnění

Obr. 1: Kritéria rozvoje venkovských oblastí
Zachování přírodního prostředí

Zdroj: [7]

požadavků na zachování přírodního prostředí, na vytváření místních ekonomických a sociálních přínosů a dále na účelnost a účinnost podnikání. Vztah mezi zmíněnými požadavky uvádí obrázek 1.

Jednou z činností, která by mohla napomáhat udržitelnému rozvoji venkova, je venkovská turistika. Ta by měla ovšem akceptovat požadavky na udržitelnou turistiku. Pojem udržitelná turistika zastřešuje všechny typy turistiky, které zabezpečují environmentální, sociální a ekonomickou integritu lokality, udržují a vyvažují tak trvale dobrý stav přírodních a kulturních zdrojů dle uvedených zásad udržitelnosti.

3. Cíl a metodika

Příspěvek vychází z předpokladu, že cestovní ruch v současné době představuje jedno z nejprogresivnějších odvětví světové ekonomiky, které vytváří nejvíce pracovních příležitostí. Dalším východiskem je, že v současném globalizovaném světě se s ohledem na téměř plnou nasycenost trhu klasickým spotřebním zbožím mění i orientace poptávky spotřebitelů. Pozornost člověka se stále více přesouvá k ekologii, péči o zdraví, kultuře a k aktivnímu využití jeho volného času. Z těchto důvodů lze využít sílu růstového potenciálu cestovního ruchu i k ekonomickému oživení českého venkova.

Cílem příspěvku je nastínění modelu životaschopného venkova, který by nebyl založen na masivních dotacích, ale byl by soběstačný, nezhoršoval by kvalitu životního prostředí a měl budoucnost. Publikace se zabývá hodnocením vybraných faktorů, které ovlivňují kvalitu života na českém venkově a zdůvodňuje význam cestovního ruchu pro rozvoj venkovských regionů, zejména pak význam venkovské turistiky jako udržitelné formy cestovního ruchu. Za tímto účelem vymezuje základní principy venkovské turistiky z hlediska trvale udržitelného rozvoje (tj. vazby mezi stránkou ekonomickou, sociální - společenskou a ekologickou) ve vztahu návštěvník - hostitel.

4. Výsledky a diskuse

4.1 Kvalita života na venkově

Kvalita života je záležitostí subjektivního hodnocení a vypovídá spíše o tom, jak se jednotlivec sám cítí, kde žije a jaký je jeho životní styl. Životní úroveň naopak bývá měřena nejrůznějšími ekonomickými a sociálními ukazateli - je tedy více spojena se spotřebou a výší příjmu. Je proto zřejmé, že někdo může mít životní úroveň vysokou, ale přitom nízkou kvalitu života, což samozřejmě platí i naopak.

Tab. 1: Hodnocení vybraných faktorů kvality života na českém venkově (%)

Faktory	Výborné	Dobré	Dostatečné	Nedostatečné	Žádné	Bez odpovědi
Příležitost k zaměstnání	1,04	13,40	21,36	50,61	13,16	0,43
Dopravní spojení	3,79	27,42	30,35	36,41	1,47	0,55
Sociální služby	4,35	33,11	32,07	20,32	9,79	0,37
Kulturní a společ. využití	3,24	22,15	30,91	32,31	10,95	0,43
Bezpečnost v obci	8,69	51,84	28,27	9,24	1,59	0,37
Kvalita prostředí	29,19	51,71	15,30	3,06	0,43	0,31

Zdroj: [3]

Kvalita života v sobě zahrnuje rozsáhlý komplex faktorů, které ji mohou ovlivňovat. Mezi důležité faktory ovlivňující kvalitu života na českém venkově patří především vybavenost venkovských obcí, jejich dopravní dostupnost, možnosti kulturního a společenského vyžití, kvalita sociálních služeb, pocit bezpečí a životní prostředí. Dalším velice významným faktorem kvality venkovského života je příležitost k zaměstnání. Hodnocení vybraných faktorů je uvedeno v tabulce 1.

Na základě výzkumu provedeného v roce 2003 v rámci výzkumného záměru na ČZU v Praze [3] bylo zjištěno, že nabídka pracovních míst na českém venkově je velice omezená (více než polovina respondentů považuje příležitost k zaměstnání za nedostatečnou). Největší překážkou rozvoje venkova se tak stává nezaměstnanost. Ženy mají na tuto problematiku pesimističtější názory než muži, nabídka pracovních míst se zhoršuje se vzdáleností obcí od města. Nejméně příznivá situace na trhu práce se projevuje především ve venkovských mikroregionech, kde omezování, v některých případech zánik zemědělské výroby (státní statků a zemědělských družstev) spolu s nedostatkem nezemědělských pracovních příležitostí v důsledku podnikatelského a investorského nezájmu výrazně zvyšuje lokální či mikroregionální nezaměstnanost (zejména žen, mladých lidí a osob ve vyšším produktivním věku).

Tvrdí dopad tržního hospodářství na české venkovské regiony má za následek nižší úroveň příjmů obyvatel na venkově vůči městskému obyvatelstvu. To se projevuje nižší kupní silou, v mnoha případech pak **ohrožením venkovánů chudobou a sociální exkluzí**. Zhoršuje se tak kvalita a přijatelnost životních podmínek obyvatel na českém venkově a zároveň i stabilita venkovského osídlení. Problémy venkova navíc zůstávají nepříznivá věková a vzdělanostní struktura a stále se zhoršující dopravní obslužnost. Venkov je postihován redukcí veřejné dopravy, což omezuje dojíždění a v konečném důsledku i pracovní uplatnění venkovánů. Dopravní obslužnost hraje významnou roli také z hlediska rozvoje zemědělství a místního průmyslu v obcích. Velká zanedbanost se týká především silnic II. a III. třídy a prakticky celého rozsahu místních komunikací, které vyžadují náročné opravy a rekonstrukce (dle výzkumu přibližně 36 % respondentů hodnotí dopravní spojení na venkově jako nedostatečné).

V oblasti sociálních služeb jako je např. mateřská školka, zdravotnické zařízení, péče o staré lidi na venkově atd., je situace hodnocena celkem příznivě (viz tabulka č. 1). Horší situace je v možnostech společenského, kulturního a sportovního vyžití. Malé možnosti jsou především v obcích do 200 obyvatel, ke zhoršování situace dochází opět častěji v obcích vzdálenějších od měst.

Co se týká kvality života z hlediska hodnocení prostředí obce (tj. klid, přírodní prostředí atd.) - téměř 52 % respondentů považuje tento faktor jako dobrý, dalších téměř 30 % jako výborný. Za největší klad života na venkově je považován klid (zejména klidné bydlení, tiché prostředí atd.), menší anonymita, dále příroda a samotné venkovské prostředí. Je oceňován hlavně čistý vzduch, životní prostředí, krajina, lesy, hory atd. Jako pozitivní jsou rovněž hodnoceny zdravý život (tradiční životní styl, konzumace zdravých potravin, více pohybu), větší soukromí, levnější život a větší bezpečí.

4.2 Rozvoj venkova a role udržitel- né turistiky

O rozvoji venkovských regionů se v odborné literatuře diskutuje již desetiletí. Důvody podpory rozvoje venkova lze spatřovat především v ekonomické efektivitě, rovnosti a potřebě péče o krajinu, ve které žijeme. O venkovu je třeba uvažovat v termínech komplexu činností, které dohromady venkovské prostředí utvářejí. Venkov je konstrukce sestavená z množství ekonomických, politických a socio-kulturních významů. Ve většině evropských zemích jsou venkovské oblasti z hlediska ekonomického i sociálního silně diferencované. Závisely a doposud stále do určité míry závisí, na přírodních podmínkách - zejména klimatických a půdních, což je čini ekonomicky a následně i sociálně zranitelnými.

V současné době se pohlíží na venkovský prostor z jiných, daleko širších hledisek. Venkov je bydlištěm, rekreačním územím, hospodářskou jednotkou, místem společenských kontaktů, kulturním i přírodním prostorem. Tvoří nezastupitelnou součást naší krajiny. Je zázemím měst, má mnoho ekonomických, ekologických i sociálních funkcí, které při nevhodné realizaci ohrožují vývoj daného regionu, vyvolávají řadu negativních dopadů na obyvatelstvo, krajinu, životní prostředí a na další prvky daného území.

Rozvoj venkova by tak měl být chápán jako „multi-actor process“ (víceúrovňový proces), který vychází z určitých historických souvislostí [4]. V rámci víceúrovňového procesu rozvoje venkova je důležitá synergie, neboť právě prvek koheze různorodých aktivit se jeví jako klíčový. Z toho vyplývá, že v rámci rozvoje venkova nelze uvažovat jen o problémech jako je definice identity, strategie, praxe a úroveň vztahů. Je také třeba venkov jasně definovat z hlediska prostorového a dále, a to především, z hlediska **aktivit**, které se v něm odehrávají. Příspěvek se zaměřuje právě na ty aktivity, které poskytují příležitosti k zaměstnání a tím i ke zvýšení úrovně příjmů venkovanů.

Možností, jak oživit venkovské regiony a současně řešit problematiku zaostávající zemědělské výroby, je provozování cestovního ruchu na venkově. Cestovní ruch představuje velmi dynamicky se rozvíjející segment ekonomiky. Do nedávné doby se v celosvětovém měřítku jeho aktivity soustřeďovaly převážně do specializovaných přímořských, jezerních a horských oblastí a do hlavních kulturních center. Potvrdilo se, že cestovní ruch je významným faktorem ekonomického růstu, který umožňuje svými multiplikačními efekty přenést kapitál, příjmy i pracovní příležitosti z průmyslových, městských a rozvinutých oblastí do hospodářsky zaostalých regionů. Jednou z perspektivních alternativ zabezpečujících trvalý rozvoj venkova se jeví provozování venkovské turistiky, zejména pak agroturistiky.

4.3 Venkovská turistika a její principy udržitelnosti

Venkovská turistika, jak prokazují i zahraniční zkušenosti, má své zázemí na vesnici mimo velká turistická centra. Jejím specifickým produktem je agroturistika, cestovní ruch bezprostředně vázaný na zemědělskou farmu. K typickým projevům venkovské turistiky patří zejména následující charakteristiky [9]:

- **decentralizované ubytování s omezenou kapacitou** (limitování ubytovacích zařízení, tj. stanovení maximálních ubytovacích kapacit),
- **komorní** (téměř rodinné) **prostředí**,
- pochopení pro **individuální aktivity** návštěvníků a turistů,
- **rekreační pobyt v prostředí venkova** (mimo oblasti turistických center, zázemí především v horských a podhorských oblastech),

- **různorodost rekreačních aktivit** (produkt cestovního ruchu zahrnuje celou řadu doprovodných programů, včetně poznávání venkovského způsobu života),
- **symbióza se zemědělstvím** (v případě agroturistiky představuje originální nabídku služeb cestovního ruchu včetně poskytování čerstvých produktů hospodářství, v některých případech i ekologických potravin),
- **ohleduplný (šetrný) vztah k přírodě** a celému životnímu prostředí (produkty venkovského cestovního ruchu patří mezi tzv. „měkké“ či „udržitelné“ formy cestovního ruchu).

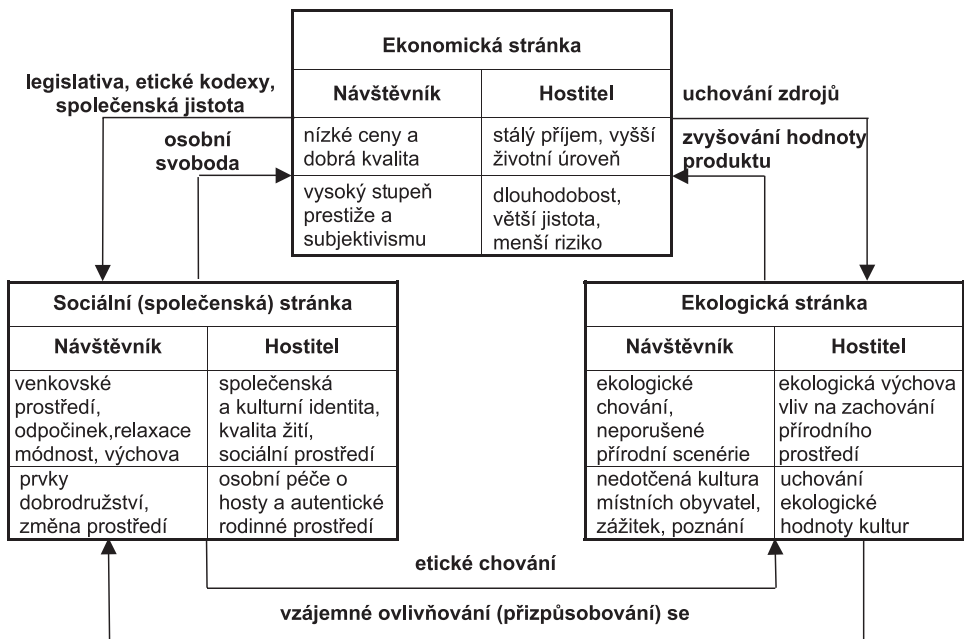
Ohleduplný vztah k přírodě je přirozenou prioritou venkovského cestovního ruchu, bez které by nabídka tohoto produktu ztrácela svou atraktivitu. Byla by konkurenčně málo schopná nebo dokonce konkurence neschopná. Z tohoto důvodu se často mluví o trvale udržitelném cestovním ruchu. A zde má venkovská turistika jedinečnou šanci obstát v konkurenci s ostatními produkty cestovního ruchu, zejména pak v konkurenci s nabídkou služeb velkých center a středisek masového cestovního ruchu.

Definice o podobě a podmínkách trvale udržitelného cestovního ruchu jsou v mnoha případech zevšeobecněné. Venkovská turistika však umožňuje problematiku udržitelnosti a udržitelného rozvoje definovat jednoduše a zároveň i výstižně. Jak vyplývá z uvedených charakteristik venkovské turistiky, její nabízený produkt bezprostředně souvisí s ochranou přírody a přírodních zdrojů, s krajinotvorbou - tedy s faktory, které tvoří základ pozitivního přístupu k „užívání“ a ochraně přírodního a životního prostředí [5].

Tyto základní atributy samy o sobě napovídají, že se ve výsledné nabídce produktu venkovské turistiky prolínají ekonomické, sociální a ekologické stránky (principy či rozměry), tedy obecné **znaky udržitelnosti**, kterými se venkovská turistika řadí mezi udržitelné formy cestovního ruchu. Lze je definovat následovně [9]:

- **ekonomická udržitelnost** (znamená udržitelný hospodářský rozvoj spojený s rostoucími příjmy obyvatel - tj. prosperující místní ekonomika, ekonomická soudržnost a vliv na jiné činnosti v lokalitě, dostupnost a kvalita pracovní síly atd.),
- **sociální a etická udržitelnost** (sociální soudržnost, příspěvek k rozvoji humanity a etické-

Obr. 2: Vztahy ve venkovské turistice z hlediska trvale udržitelného rozvoje

Zdroj: Vlastní zpracování (s použitím zdroje [5])

mu chování lidí, zdraví, vzdělání, sociální uznání, kvalita života - kvalita života se týká bydlení, veřejné dopravy, dopravní dostupnosti, úroveň veřejných služeb atd.),

- **environmentální udržitelnost** (odpovědný postoj a odpovědné chování k životnímu prostředí, uchování přírodních a kulturních zdrojů atd.).

K lepšímu pochopení uvedené problematiky poslouží obrázek 2, který znázorňuje jednotlivé stránky udržitelnosti venkovské turistiky (tj. stránku ekonomickou, sociální - společenskou a ekologickou) ve vztahu návštěvník - hostitel.

Jak znázorňuje schéma, produkt venkovské turistiky velice výstižně vyjadřuje souvztažnost jednotlivých prvků udržitelného rozvoje cestovního ruchu. Návštěvník i hostitel se navzájem obohacují o ekonomické, společenské a ekologické hodnoty, aniž by ztráceli vlastní identitu. Zároveň v nich probíhá i určitý vnitřní výchovný proces ve vztahu k ochraně životního prostředí, bez jehož trvalé kvality by produkt venkovské turistiky nemohl existovat. A pokud by existoval, pak v určité pseudopodobě, jež by nabízený produkt diskrimi-

novala v nynějším tvrdém konkurenčním prostředí na trhu cestovního ruchu.

Z uvedeného vyplývá, že venkovská turistika má pro trvalý rozvoj venkova velký význam. Jako produkt udržitelného cestovního ruchu respektuje přirozené přírodní a životní prostředí, znamená návrat člověka k přírodě, umožňuje objevovat místní krásy, tradice a zvyky, v případě agroturistiky představuje spojení služeb cestovního ruchu se zemědělským prostředím. Kromě toho také významným způsobem stimuluje rozvoj dalších podnikatelských aktivit. Díky venkovu, jako destinaci venkovského cestovního ruchu, může dojít k rozložení zátěže cestovního ruchu především v ukazateli prostoru. Provozování venkovské turistiky představuje šanci zejména pro rozvoj strukturálně postižených regionů v Česku, jako jsou severomoravské okresy (Bruntál, Jeseník, Šumperk, Vsetín), oblast Českomoravské vysočiny, Šumava, Novohradské hory atd. Velký význam má rozvoj venkovské turistiky také pro uchování hodnot kulturní krajiny na venkově, v čemž spočívá nemalý potenciál trvalé udržitelnosti českých venkovských regionů.

5. Závěr

Problematika venkovského cestovního ruchu se v současné době stává mimořádně aktuální. V souvislosti s důrazem na integrovaný rozvoj venkovského prostoru, na diverzifikaci činností jako doplňujících výdělečných možností obyvatel venkova, na zvýšení podílu mimoprodukčních funkcí zemědělství při postupné realizaci evropského modelu udržitelného rozvoje venkova a zemědělství, je rozvoj venkovského cestovního ruchu východiskem pro naplňování těchto relativně nových trendů.

Přeměnit současný stav venkova na venkov prosperující však není otázkou jednoho roku, ale celých generací. V této souvislosti je nutné, aby došlo k výraznému zjednodušení evropské politiky rozvoje venkova, která by byla založena na jednotném systému programování, financování a kontroly podle konkrétních potřeb venkovských regionů. Jen tak je možné zkvalitnit žití a býtí na českém venkově a efektivně využít značný, dosud však málo využívaný potenciál českého venkova.

Literatura:

- [1] DELBAERE, B. *Environmental Risk Assessment for European Agriculture*. Project EnRISK, 2003. Přístup z: <http://www.ecnc.nl>
- [2] *Living with Risk* (Globalreview.pdf), Dokument OSN, International Strategy for Disaster Reduction, Geneva, 2002.
- [3] MAJEROVÁ, V. a kol. *Český venkov 2003 (Situace před vstupem do EU) - výzkumný záměr MSM 411100011*. Praha: PEF ČZU, 2003, 210 s. ISBN 80-213-1121-5.
- [4] MAJEROVÁ, V. a kol. *Český venkov 2005 (Rozvoj venkovské společnosti) - projekt MPSV*. Praha: PEF ČZU, 2005, 165 s. ISBN 80-213-1274-2.

- [5] STŘÍBRNÁ, M. *Venkovská turistika a agroturistika*. 1. vyd. Praha: Profi Press, 2005. ISBN 80-86726-14-2.
- [6] SWANWICK, C. *Landscape Character Assessment - Guidance for England and Scotland*. 2002.
- [7] ŠIMKOVÁ, E. Udržitelný rozvoj a venkovská turistika. *E + M Ekonomie a Management*, 2003, roč. VI., č. 4, s. 101-104. ISSN 1212-3609.
- [8] ŠIMKOVÁ, E. Využití potenciálu venkovské turistiky pro regionální rozvoj. In: *Hradecké ekonomické dny 2004: Financování výstavby regionu*. Sborník příspěvků. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 190-195. ISBN 80-7041-366-2.
- [9] ŠIMKOVÁ, E. Venkovská turistika - produkt udržitelného cestovního ruchu. In: *Cestovní ruch, regionální rozvoj a školství - trvale udržitelný rozvoj a turismus*. Sborník příspěvků. Tábor: JU v Českých Budějovicích, 2005. CD-ROM. ISBN 80-7040-766-2.

Ing. Eva Šimková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie
eva.simkova@uhk.cz

Doručeno redakci: 13. 4. 2007

Recenzováno: 29. 6. 2007

Schváleno k publikování: 14. 1. 2008

ABSTRACT**THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS AND THE ROLE OF RURAL TOURISM****Eva Šimková**

In many countries rural areas are less developed areas which have many specific problems. This is also the case in the Czech Republic, where rural areas have been out of general public interest for many years. This resulted in an undesired situation of Czech farmers (in particular those small ones), high unemployment rate, shortage of finance and legislative support, which would promote business investments and new job creation.

The situation has changed after the European Union entry. EU member states in general want to increase life quality, clear or mitigate regional disparity and keep sustainable development in rural areas. One way to make rural regions more attractive and help solving problems of agriculture businesses are various forms of rural tourism, especially agrotourism. That is an alternative way of agricultural business which may be useful to the return to profitability, increase in competitiveness of agriculture and new job creation. Rural tourism also could be beneficial for revitalisation and living social environment.

The article describes the role of sustainable tourism within sustainable development of rural areas and the life quality there. It evaluates selected factors which affect quality of life in the Czech rural areas and highlights the regional importance of rural tourism as the sustainable form of tourism. The basic principles of rural tourism are identified from the view of the sustainable development (the relationships between economic, social and environmental aspects) in the visitor - host relations.

Key Words: sustainable development, rural tourism, rural areas, living standard

JEL Classification: Q01, R11